

Nem mintha a tanulmány nem tenne említést a modern kommunikációs rendszerek által létre hozott „virtuális gazdaság” veszélyeiről, az ökológiai kockázatokról vagy az egyenlőtlenségekről a világon. Végül is azonban megállapításaink kicsengése mindig inkább optimista. Mai társadalmunkról pl. így ír: „Nem megállapodott, és nem biztonságos, tele van gondokkal, és mély szakadékok szántják át. Sokan úgy érezzük, hogy olyan erők hatalmában vagyunk, amelyek felett nem tudunk uralkodni. Tudjuk-e ezek fölött akaratainkat újból érvényesíteni? Úgy hiszem, hogy igen.” (29. lap) Úgy tűnik nem látja pl. a multinacionális cégek profit-éhsége által létrehozott veszélyeket, a szeparatizmust és az elmagányosodást, a terrorizmust stb.

A meglehetősen határozottan liberális szerző viszont hitet tesz bizonyos erkölcsi értékek mellett is. „... élhetünk-e olyan világban, ahol semmi sem szent? Ki kell jelentenem konklúzióként: nem hiszem, hogy lehet.” „Mindannyian igénylünk olyan erkölcsi normákat, amelyek felülemelkednek a mindennapok gondjain és perpatvarain.” „Nem lenne miért élnünk, ha nem lenne olyan dolog, amiért az életünket is feláldoznánk.” (60. lap)

A kötet különben egy rádiós-tévés előadássorozaton alapul, amely öt előadásból állt: 1. Globalizálódás, 2. Kockázat, 3. Hagyomány, 4. Család, 5. Demokrácia. Ezekhez járul egy előszó és egy bevezetés, valamint egy meglehetősen bőséges irodalmi jegyzék további tájékozódásra, végül pedig egy név- és tárgymutató.

Berényi Dénes

Bartók István: „Sokkal magyarabbul szólhatnánk és írhatnánk”

Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1630–1700 között
Budapest, Akadémiai-Universitas, 1998
(Irodalomtudomány és kritika), 380 lap

Amikor Tarnai Andor megfogalmazta az 1981-ben megjelent, *A magyar kritika évszázadai* című 3 kötetes munka bevezető tanulmányát, a régi magyar irodalomra vonatkozóan igen kevés olyan magyar szakmunkára támaszkodhatott, amely érvényesíthette volna a Nyugaton akkor felfutó retorikai kutatások szempontrendszerét. Talán csak a Bán Imre professzor széles körű tájékozottságának köszönhető *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században* (Bp., 1971.) c. kötet említhető Tarnai tudomány- és kritikátörténeti kutatásai mellett, mint amely párhuzamban állt az európai tudományossággal.

Ennek a hiánynak a pótlására és kiküszöbölésére szerveződött meg az MTA

Irodalomtudományi Intézetében a kritika-történeti munkacsoport, és jelent meg az „Irodalomtudomány és kritika” c. könyvsorozatban elsőként éppen Tandori Andor monográfiája („A magyar nyelvet írni kezdik.” Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon, Bp., 1984.), másodjára pedig Korompay H. János munkája (A „jellegzetes” irodalom jegyében: az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása, Bp., 1998). Bartók István most ismertetett műve a sorozat harmadik darabja, és a későreneszánsz, manierizmus, barokk fogalmával leírható korszak irodalmi önszemléletével foglalkozik.

Mivel a XVII. század oktatási elképzeléseiben is a grammatika alapozta meg

a többi tudományág tanulását, tanítását, a szerző is a ma nyelvtannak és szótárnak nevezett, többféle funkciót is betöltő munkák tárgyalásával indítja vizsgálódását, hogy ezután rátérjen a grammatika és a poétika átfedéseinek néhány tanulságos esetére. A második rész a logikai irodalom összefoglaló kézikönyveit veszi röviden számba, míg a harmadik rész a retorikai munkákkal foglalkozik, külön tárgyalva a világi és az egyházi retorikákat. A logika szerepeltetését az indokolja, hogy már Arisztotelész is úgy vélte, hogy ez a tudomány szoros kapcsolatban áll a retorikával. A melanchthoni és Petrus Ramus-i, azaz arisztotelianus és antiarisztotelianus logika határozta meg azt, hogy az ezekre épülő retorikák is lényegesen különböztek egymástól, miközben a XVI. században egyre nagyobb a két irányzatot összehétköztető philipporamizmus hatása. Erdélyi János múlt századi tanulmányában leírta, hogy „amennyiben a ramusi dialektika teljesíté a logika tisztét, elnyeletett az arisztotelesi tan által, amennyiben új volt, beléolvadt a cartesianismusba”. A magyar retorikatörténeti szakirodalom ez idáig nem summázta ehhez a kijelentéshez hasonló módon a rámizmus retorikai jelentőségét. Bartók István azért járul hozzá a problémakör tisztázásához, mert az általa elemzett magyarországi retorikák mind olyan puritánus szerzők tolla alól kerültek ki, akikre a rámista felfogás is erősen hatott.

Már Tarnai 1981-es bevezetője is fölvetette az elméleti kézikönyvek és a mindennapok gyakorlatának viszonyát. Mivel e szabálygyűjtemények számos olyan finom elméleti megfogalmazást is tartalmaznak, melyek egy konkrét irodalmi műben aligha érvényesülhettek, másrészt pedig magukban a művekben olyan elszórt megjegyzéseket is találhatni, amiket az elméleti kézikönyvekben sohasem rögzítettek, a tankönyveknek és az irodalmi gyakorlatnak az olyanféle egybevetése le-

het gyümölcsöző, amelyre Bartók könyvének második felében találunk példát. Ott ugyanis főként előszók, kegyes olvasókhöz szóló ajánlások elszórt megjegyzéseiből próbálja rekonstruálni egyrészt a stílusnemekre vonatkozó követelményeket, másrészt a fordítási irodalom normáit.

Bartók szintén az eddigi szakirodalommal egyezően hívja fel a figyelmet a magyar- és latinnyelvűség problémáinak vizsgálatára. Korszakunkban ugyanis – egészen a XIX. sz. derekáig – valóságos két-nyelvűséggel kell szembenéznünk. A magyar nyelvű tudományosság kialakulását végig kísérték a latin nyelven megszülető alkotások, melyek egyszersmind a közvetlen kapcsolatot is lehetővé tették a hazai és az európai literatúra között. Azt joggal állapítja meg Bartók, hogy a számos latin nyelvű munka nagyobb részének legfőbb kritikátörténeti jelentősége *maga a megjelenés ténye*, azaz nagyszabású, eredeti életmű kevés akadt, de az világosan kitetszik a hazai edíciókból – Bartók ugyanis nem dolgozta fel részletesen a külföldön, külföldi szerzők által írt könyvek itthoni hatását és jelenlétét, ez bizonyára már-már vállalhatatlanná tette volna a monográfia terjedelmét és szinte parttalanná a feldolgozás körét –, hogy a korszerű műveltségi javak az iskoláztatás révén itthon is gyorsan terjedtek el viszonylag széles körben, s bizonyítja ez szerepünket a különféle európai szellemi mozgalmakban.

A magyar és a latin nyelvű irodalmiság viszonyát úgy is lehet látni, hogy a magyar irodalmi nyelv a latin mintán „nevelkedett”. Ismeretes, hogy Apácai Csere János *Magyar Encyclopaediájában* a korabeli grammatikai, logikai terminológiát is magyarra fordította, a tervezett retorikai részt azonban kénytelen volt elhagyni, mert nem birkózott meg a hazai nyelvű előzmények hiányával. Medgyesi Pál és Martonfalvi Tóth György azonban egyházi retorikáikban már sikeresen alkalmazták

a magyar szakkifejezéseket összefüggő szövegekben. A magyar nyelv a XVII. század második felére ért el egy olyan fejlettségi szintet, mely feltételezve az anyanyelvi irodalomnak a külföldivel való összehasonlítását, az egybevetésből kitűnő hiányokat is pótolni tudta. Ez a tudás azonban sajnos később feledésbe merült.

Szerzőnk épp ezeket a magyar nyelven is megszólaló tudományos műveket tekintve a korszak elméleti gondolkodása csúcának. Maga a kötet címe is Medgyesitől származik, akitől mottóként idézi: „Csak ne sajnálnók a fészket, nem a deák nyelvben, hanem magában felkeresni, vinnék minden kifejezéseket, kimondásokat az közönséges szokott magyarai szóllásokra, megtudakozván szorgalmatossan, mint szokták a jó magyar emberek a féle dolgot kimondani: sokkal magyarabbul szólhatnánk és írhatnánk.” Bartók érezhető örömmel emeli ki és közli a jó magyar terminológiát, egy-egy kifejezés sikerült magyar fordítását. A monográfiában tárgyalt téma magyar szakszókincset ugyanis jószerével neki kellett megteremtenie, s a közkeletű szakkifejezések hiánya nehezíti azok munkáját is, akik e logikai alapozású retorikák magyartításán dolgoznak. Ezen segíthet a könyv-

tárainkban porosodó ilyen témájú kötetek átlapoználása is, ezek ugyanis nemegyszer értékes lapszéljegyzeteket tartalmaznak, mint a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának G. 2138. jelzetű Kerkermann-retorikája, melyben így találhatjuk meg az *euphonia* értelmezését: *szépen szólás, hangadozás' egyező szép szók*.

A kötet függelékében bőséges könyvészetet, és az ismertetett kézikönyvek szerkezeti vázát is megtalálhatjuk, valamint a szerző eddigi legfontosabb munkáinak adatait: ezek segítségével nyomon követhető a monográfia formálódása, születése is.

A sorozat első kötete 1530 körül ér véget, ez a kötet pedig 1630-tól kezdődik. A két időpont közötti 100 esztendő készülő feldolgozását előre bejelenti az előszó. Annál is inkább fontos volna ennek mihamarábbi megjelenése, mert időszunkban számos olyan jelenséget érzékelhetünk, mely még az előző korszakból maradt fenn, s ezeket csak jelzésszerűen találhatjuk meg a kötetben. Őszinte örömmel várjuk tehát a Bartók István munkájához hasonló alapos mű elkészültét.

Restás Attila

Szabó G. Zoltán: A kéziratról a kiadásig

Kölcsey Ferenc verseinek szöveg hagyománya,
Argumentum, 1999., 144 lap

A Kölcsey kritikai kiadássorozat két fontos tagját, a levelezést és a verseskötetet sajtó alá rendező Szabó G. Zoltántól egy textológiai tárgyú könyv jelent meg. A *kézirattól a kiadásig* elsősorban azt a kérdést vizsgálja, hogy a filológia különféle módszereivel miképpen nyerhetünk a köl-

tő (természetesen időben módosuló) elvárásainak megfelelőbb, autentikusabb versszöveg-változatokat.

E bemutatást elsősorban három nézőpont érvényesítésével próbálja elvégezni, ami egyben a könyv három fejezetét is adja. Elsőként a kéziratok és a kiadások vi-

DEBRECENI SZEMLE

Debrecen és a régió tudományos műhelyeinek folyóirata

IX. ÉVF. 1. SZÁM

ÚJ FOLYAM

2001. MÁRCIUS

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- Vicsek Tamás*: Az élőlények kollektív viselkedésének fizikája 3
Géczi Róbert–Bódis Katalin–Zajzon Ildikó: Városökológiai kutatások. Kolozsvár
növényzete és zöldterületei 11
A. Sajti Enikő: Egy monográfia megírásának buktatói: Magyarok a Vajdaságban
(Délvidéken) 1918–1947 36

JACQUES MARITAIN KONFERENCIA

- Pirigyi István*: Megnyitó 45
Turgonyi Zoltán: Honnan tudjuk, hogy vannak emberi jogaink? 47
Dabóci Mária: Igazságkeresés és Jacques Maritain 55
Cselényi István Gábor: Az emberi jogok a katolikus egyház tanításában 60
Kocsis Elemér: Az emberi jogok protestáns etikai értelmezése 73
Havas László: Maritain és a klasszikus antikvitás 78
Frenyó Zoltán: Jacques Maritain és a humanizmus keresztény eszméje 89

A TUDOMÁNY HELYZETÉRŐL

- Berényi Dénes*: Együttműködés a kutatás és felsőoktatás terén
a Kárpát-medencében 102
Nagy-Tóth Ferenc: A Magyar Tudományos Akadémia – minden magyarok
akadémiája 105
Ribár Béla: A délvidéki magyar kutatók együttműködése az anyaországi
intézményekkel 115

JEGYZETLAPOK

- Nagy Péter*: Út a szabadba 118

SZEMLE

- Hungary in the Age of Total War, 1938–1945. (*Várdy Béla*) 122
Foris Péter: A hálózat használata az ókortudományok területén
(*Patay-Horváth András*) 126
Balogh Zoltán: Tudomány és kozmológia (*Berényi Dénes*) 127
Anthony Giddens: Elszabadult világ – Hogyan alakítja át életünket a globalizáció?
(*Berényi Dénes*) 129
Bartók István: „Sokkal magyarabbul szólhatnánk és írhatnánk” (*Restás Attila*) 130

Szabó G. Zoltán: A kézirtattól a kiadásig (<i>Jászberényi József</i>)	132
Konrad Lorenz: Embervoltunk hanyatlása (<i>Berényi Dénes</i>)	134
A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Egyháztörténeti Tanszéke Harsányi Alapítványának kiadványai (<i>Varga Gábor</i>)	135

A TUDOMÁNYOS ÉLET HÍREIBŐL

<i>Mező Ferenc</i> : 10 éves a Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék	137
<i>Németh György</i> : Az ókori városfejlődés a feliratok tükrében	138
<i>Madarász Imre</i> : Nemzetközi és tudományközi konferencia Giordano Brunóról Bukarestben	140
<i>Bitskey István</i> : A Magyar Tudomány Napja a millennium évében	142
<i>Nagy Márta</i> : Keleti és nyugati keresztények Magyarországon	143
<i>Pallai László</i> : Tisza István konferencia	144
<i>Gönczy Monika</i> : Cervantes-konferencia Debrecenben	145
<i>Makranczi Zsolt</i> : Sántha Kálmán Emlékülés	146
<i>Szűcs Gábor–Takács Levente</i> : Ezredfordulók a magyar és a világkultúrában	148
Esszépályázat	150

Megjelenik Debrecen Megyei Jogú Város támogatásával

További támogatók:

Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat
Nemzeti Kulturális Alap, Budapest
Kereskedelmi Bank Universitas Alapítványa, Debrecen
MTA Debreceni Területi Bizottsága
Biogal Gyógyszergyár, Debrecen

A Debreceni Szemlét terjesztő üzletek, árusítóhelyek:

Debrecen: *Csokonai Könyvesbolt*, Piac u. 45. (4025); *Alternatív Könyvesbolt*, Hatvan u. 1/a. (4026) *Kállai Könyvkereskedés*, Kálvin tér (4026); *Sziget Könyvesbolt*, Egyetem tér 1. (4032); *Lícium Könyvesbolt*, Kálvin tér 2/c. (4026); *Fókusz Könyváruház*, Hunyadi u. 8–10. (4026); **Budapest:** *Írók Boltja*, Andrássy út 45. (1061); *Könyvtárellátó*, Váci út 19. (1134); *Pont Könyvesbolt*, Nádor u. 8. (1051); **Kecskemét:** *Móra Ferenc Könyvesbolt*, Szabadság tér 3/a. (6000); **Miskolc:** *Egyetemi Könyvesbolt*, Miskolc-Egyetemváros (3515); **Nyíregyháza:** *Krúdy Gyula Könyvesbolt*, Zrínyi u. 8–10. (4400); *BGYTKF Jegyzetbolt*, Sóstói út 31/b. (4400); **Pécs:** *Írók Könyvesboltja*, Király u. 21. (7621); **Sárospatak:** *Comenius Könyvesbolt*, Rákóczi u. 9. (3950); **Sopron:** *Vörös Cédrus Könyvesbolt*, Mátyás király u. 34/f. (9400); **Szolnok:** *TIT Könyvesház*, Baross u. 20. (5700); **Zalaegerszeg:** *Simon István Könyvesház*, Tüttössy u. 7. (8900)